ПОЛИТОЛОГИ XXV
Эрдэм шинжилгээний бичиг №25: 92-119 дэх тал

ХУУЛЬ ЗҮЙН ТЕХНИК, СТАНДАРТЫН ЗҮЙ ЁСНЫ ХЭРЭГЖИЛТ БА ХУУЛЬ ТОГТООХ ХОЁР ТАНХИМ

Д.Сүхболд
Улаанбаатар Эрдэм Их Сургуулийн профессор

Хураангуй:

Энэхүү өгүүллэгийн зорилго нь хууль тогтоогчдын баталсан аливаа хууль, тогтоомж хууль зүйн техникийн агуулгын болон хэлбэрийн шаардлагад бүрэн нийцэж байх ёстой талаар өгүүлэх явдал юм. Тэрчлэн хууль зүйн техник, стандартын зүй ёсны хэрэгжилтийг парламентын дээд танхимын бүтцээр дамжуулж хангаж болох тухай санааг дэвшүүлэв.

***Түлхүүр үг*:** Хууль зүйн техник, хууль тогтоогч, хууль, парламент, хууль тогтоох хоёр танхим, агуулга ба хэлбэр

I.Оршил

Хууль зүйн техник гэх ойлголтыг хууль тогтоомжид тавигддаг нийтлэг шаардлага болох актын дотоод бүтэц товч, салаа утгагүй, энгийн, тодорхой байх, хэл найруулгын хувьд алдаагүй байх зэргээр өнгөцхөн төсөөлж ойлгох нь өрөөсгөл. Учир нь дурдсан шаардлага нь хууль зүйн техникийн ердөө л хэлбэрийн талыг илэрхийлдэг. Өөрөөр хэлбэл хууль зүйн техник нь хэлбэрийн болон агуулгын гэсэн үндсэн хоёр хэсгээс бүрддэг. Агуулгын гэдэг нь эрх зүйд захирагдах ёс (Rule of Law) бол хэлбэрийн гэдэг нь хуулийн төсөл зохиохоос эхлээд батлах хүртэлх бүхий л үйл явц хууль зүйн техникийн нарийн дүрэм, журмын дор явагдах ёстойг хэлнэ.

Орчин үед эрх зүйд захирагдах ёсыг (Rule of Law) хүн төрөлхтний бүтээсэн улс төр, эрх зүйн үнэт зүйлс, зарчмууд хэмээн ойлгож байна. Өөрөөр хэлбэл хууль тогтоох байгууллага буюу парламентаас хууль зүйн техникийн агуулгын болон хэлбэрийн шаардлагыг хангасан хуулиудыг батлах ёстой.

Хэрэв хууль тогтоогчдын дур зоргыг хязгаарлаж чадахгүй бол нийгмийн харилцааг зохицуулах үүргээсээ халин гарсан зүй бус, тонуулын шинжтэй, ард түмний биш, эрх баригчдын эрх ашгийг хамгаалсан хуулиуд олноор батлагдана. Тэрхүү тонуулын шинжтэй хуулиуд Францын сэтгэгч

Ф.Бастиагийн хэлсэнчлэн маргаантай хэргийг шийдвэрлэхдээ үйл ажиллагаагаа хэтрүүлээд зогсохгүй өөрийнхөө зориулалтаас тэс өөр чигт үйлчлэх болно. Шударга ёсыг сахих үүргээсээ няцаж түүнийг бүрмөсөн устгах, эрхийг хүндлэх шууд зорилгоосоо няцаж түүнийг хязгаарлан бусниулах буюу үндсэн зорилтоо хуулийн өөрийнх нь гараар устгуулах аюултай. Хувь хүн, эрх чөлөө, бусдын өмч хөрөнгийг мөлжихийг хүсэгчдийн зарчимгүй явуулгад хууль үйлчлэх болно.
[1]

Харин хууль тогтоох хоёр танхимын гол зорилго нь Ф.Бастиагийн сэрэмжлүүлж буй хуулиар дамжуулж төрийн дур зоргыг амилуулахгүй байхад оршдог. Үлгэрлэвэл хууль зүйн техникийн агуулгын болон хэлбэрийн шаардлагыг хангаагүй хуулийг аль нэг танхим баталсан тохиолдолд нөгөө танхим хянан хэлэлцэж, буцаах, эсвэл ийм хууль батлагдах гэж байна шүү гэх дохио, санамжийг ард иргэдэд өгөх Үндсэн хуулиар олгогдсон эрх мэдлээр баталгаажиж байгаа юм. Өөрөөр хэлбэл эрх баригчдын дур зоргын хууль батлах явдлыг төрийн байгууллаар, шууд хэлбэл парламентын хоёр танхимын бүтэц, зохион байгуулалтаар хязгаарлах боломжтой гэдгийг энэхүү өгүүллэгээр илэрхийлэхийг оролдсон.

II.Хууль зүйн техникийн тухай

Хуулийг ойлгомжтой, тодорхой, үр нөлөөтэй болгох зорилгоор хууль тогтоомжийг боловсруулах, томьёолох, системчлэх журам, арга барил, хэрэглүүрийг цогцыг хууль зүйн техник гэдэг. Хууль зүйн техникийн обьект нь хууль тогтоогчийн оюуны хүчин чармайлтыг илтгэн харуулах хууль тогтоомжийн эх бичвэр байдаг.[2] Тодруулбал хууль зохиохоос эхлээд батлах хүртэлх бүхий л процесс хууль зүйн техникийн нарийн чанд дүрэм, журмын дор явагдах ёстой.

Иймээс хууль зүйн техникийн асуудал эрх зүйн сэтгэлгээний түүхэнд анхаарал татсан сэдвүүдийн нэг байв. Тухайлбал Ромын Дигестэд “хууль нь хориглох, зөвшөөрөх, шийтгэх, эрх мэдэл учраас хууль хүн бүрт ойлгомжтой байх, хуулийн үг үсгийг дагасан ч түүний утга санааг хөсөрдүүлж буй хүн хуулийг бүхэлд нь хөсөрдүүлж буй хэрэг”[3] хэмээн бичжээ.

---

[1] Фредерик Бастиа “Хууль” 5 дахь тал. УБ.,2007. орч.Н.Баярбаатар
[2] С.Нарангэрэл “Монгол Улсын хууль зүйн нэвтэрхий толь бичиг” 525 дахь тал. УБ.,2021
[3] Н.Лүндэндорж “Хууль зүйн техник” хичээлийн Удиртгал лекц, 2023-2024 оны хичээлийн жил

Францын сэтгэгч, соён гэгээрүүлэгч, Ш.Л.Монтеськe, Английн сэтгэгч Ф.Бэкон нар хууль энгийн, товч, тодорхой, салаа утгагүй, төрөлжсөн байх[4] ёстой хэмээсэн бол Италийн соён гэгээрүүлэгч, эрүүгийн эрх зүй дахь криминилогийн сургаалийг үндэслэгч Ч.Бекарриа "ард түмэн хуулийг хэдий тодорхой мэдэж байх тусам түүнийг зөрчих нь бага, үүнд эргэлзэх хэрэггүй. Хууль мэдэхгүй, шийтгүүлэх эсэхээ мэдэхгүй байх тусмаа хүн шунал хүслээ зөвд бодон дагах нь зүй ёсны хэрэг"[5] хэмээжээ.

Хуулийг хүн бүрд ойлгомжгүй, бүрхэг байлгах нь эрх баригчдад ашигтай агаад тэднийг урт удаан засаглалаа тогтоон барихад тустай.

Тухайлбал XVI-XVII зууны үеийн Италид хуулийг латинаар бичээд зөвхөн ноёд язгууртнуудад хадгалуулдаг байжээ. Энэ тухай Ч.Бекарриа "Гэмт хэрэг ба ялын тухай" бүтээлдээ "хуулийг тайлбарлах нь нүгэл авч түүнийг тайлбарлахаас зайлсхийж, бүрхэг тодорхойгүй хэвээр үлдээж байгаа нь мөн л нүгэл. Харь улсын хэлээр хуулийг бичиж, нийтийн зүйлийг хувийн болгож, эгэл олон өөрийн эрх чөлөөний хэмжээ хязгаарыг шүүн хэлэлцэх боломжийг хязгаарлаж, хувь хүний эрх чөлөөг эрх баригчдаас хамааралтай болгож байгаа нь нүгэл туйлдаа хүрсний тод жишээ мөн"[6] хэмээн бичжээ.

Нөгөөтээгүүр хууль зүйн техникийн түвшин нь цаг ямагт нийгмийн эрх зүйн соёлын хүрсэн түвшний найдвартай үзүүлэлт болдог. Хууль зүйн техник нь цэвэр техникийн, хэрэглээний асуудал төдий бус, харин эрх зүйн мөн чанарыг тодорхойлох шалгуур, хууль тогтоогчийн улс төрийн хүсэл зоригийн чиг хандлагын шалгуур юм.[7]

Эндээс авч үзвэл хууль зүйн техникийн дүрмийг агуулгын болон хэлбэрийн гэж хоёр ангилж болно. Агуулгын гэдэгт хүн төрөлхтний бүтээсэн улс төр, эрх зүйн үнэт зүйлс, зарчмууд багтана. Жишээлбэл Францын сэтгэгч Ш.Л.Монтеськe "Хуулийн амин сүнс" бүтээлдээ хүмүүс цаг агаарын ямар бүсэд амьдарч байна гэдгээс шалтгаалаад тэдэнд тогтоох хууль ялгаатай байх ёстой.

Хүйтэн сэрүүн бүсэд амьдрагчид амьдрах чадвар сайтай учраас тэдэнд чанга хатуу хууль зохихгүй, харин халуун дулаан бүсэд амьдрагчдад чанга хатуу хууль хэрэгтэй. Чанга хууль нь тэднийг амьдралаа өөд татахад нь түлхэц болох ёстой[8] ажээ. Энэхүү Ш.Л.Монтеськегийн цаг агаарын

---

[4] Мөн тэнд
[5] Чезариа Бекарриа "Гэмт хэрэг ба ялын тухай" 32 дах тал. УБ.,2021. Орч. Г.Эрдэнэбат
[6] Мөн тэнд
[7] С.Нарангэрэл "Монгол Улсын хууль зүйн нэвтэрхий толь бичиг" 525 дахь тал. УБ.,2021
[8] Барон де Монтескье "Хуулийн амин сүнс" орч. Т.Төмөрхүлэг. 321-322 дахь тал.,УБ 2019

нөхцөлд тохируулсан хуулийн тухай үзэл санаа нь угтаа бол хууль зүйн техникийн агуулгын тал төдийгүй бүхий л хуулийн амин сүнс юм.

Түүнчлэн Ф.Бастиагийн хэлсэнчлэн “хуулийг ямарваа нэгэн хэмжээнд хүлээн зөвшөөрөхгүй тохиолдолд тухайн нийгэм ерөөс оршин тогтнож чадахгүй. Хуулийг хүлээн зөвшөөрүүлэх хамгийн аюулгүй, найдвартай зам бол түүнийг хүлээн зөвшөөрөхүйцээр зохиох хэрэгтэй”[9] хэмээсэн нь эдүгээ ч ач холбогдлоо алдаагүй байна. Хүлээн зөвшөөрөгдөхүйц хууль гэдэг нь мөнөөх л хүн төрөлхтний нийтлэг үзэл үнэт зүйл болох хүний эрх, эрх чөлөө, шударга ёс, тэгш эрхийг гажуудуулаагүй, угтаа бол хууль зүйн техникийн агуулгын талыг хангасан хууль батлан гаргахыг хэлнэ.

Харин хууль зүйн техникийн хэлбэрийн тал гэдэгт хуулийг зохиохоос эхлээд батлах хүртэлх хууль зүйн техник, стандарт, дүрэм, зохион байгуулалтын асуудал багтана. Үндсэндээ хууль тогтоомжид тавигддаг нийтлэг шаардлага болох актын дотоод бүтэц товч, салаа утгагүй, энгийн, тодорхой байх, хэл найруулгын хувьд алдаагүй байхыг хэлнэ.

Профессор Н.Лүндэндорж хууль зүйн техникийн агуулгын болон хэлбэрийн талыг ялган судалсан.[10] Тухайлбал хууль зүйн техникийн агуулгын тал гэдэгт эрх зүйд захирагдах ёсыг (Rule of Law)[11] багтаасан бол хэлбэрийн тал гэдэгт Харвардын Их Сургуулийн профессор Лон Фуллерийн хууль бүтээх найман зарчмыг багтаасан. Үүнийг эртний Грекийн сэтгэгчид болох Сократ, Платон, Аристотель, Эртний Ромын хуульч Павла, Цельс, Германы философич Ф.Гегель, Францын соён гэгээрүүлэгч Ш.Л.Монтеськe, Израйлийн улс төр, эрх зүйн философийн төлөөлөгч, Жозеф Раз нарын үзэл

---

[9] Фредерик .Бастиа “Хууль” 9-10 дахь тал. УБ.,2007, орч.Н.Баярбаатар

[10] Н.Лүндэндорж МУИС, Хууль Зүйн Сургууль. “Хууль зүйн техник” хичээл. Гуравдугаар лекцийн тэмдэглэл. 2023-2024 оны хичээлийн жилийн намрын улирал

[11] Манай Үндсэн хуулийн эрх зүй судлаачид “Rule of Law” гэх нэр томьёог Монгол хэлэнд буулгахдаа эрх зүйд захирагдах ёс, (Н.Лүндэндорж) хууль дээдлэх ёс, хууль дээдлэх зарчим, (Б.Чимэд, Д.Гангабаатар, О.Мөнхсайхан нар) эрх зүйт ёс (Ч.Өнөрбаяр) эрх зүйт төр, хуулийн засаглал гэх зэргээр харилцан адилгүй байдлаар орчуулж хэрэглэсэн байдаг.

Хэл зүйн талаас “Rule of Law”-ийг хуульд захирагдах ёс, хууль дээдлэх зарчим, хууль дээдлэх ёс хэмээн орчуулах нь зөв боловч хууль зүйн агуулгын хувьд тохиромжгүй. Учир нь хууль дээдлэх гэдэг бол харьцангуй ойлголт.

Тодруулбал Англи, Америк, баруун Европын улсуудад ардчилал, улс төр, эрх зүйн соёл өндөр хөгжсөн байдаг учраас Англи, Америк, баруун Европын улсуудын хууль тогтоох байгууллагаас батлагдсан аливаа хууль, тогтоомж нь хууль зүйн техникийн агуулгын болон хэлбэрийн шалгуурыг хангасан байдаг. Тиймээс тэдгээр улсуудад хуулийг дээдлэх явдал зүй ёсны хэрэг байдаг.

Харин хууль зүйн техникийн агуулгын болон хэлбэрийн шаардлагыг хангаагүй хууль батлагдах эрсдэл бүхий улсад хуулийг дээдлэн шүтнэ гэдэг нь харьцангуй ойлголт. Тиймээс бүтээлийн энэхүү хэсэгт “Rule of Law” гэх ойлголтыг эрх зүйд захирагдах ёс хэмээн үзэв.

баримтлалд тулгуурлан оюун дүгнэлт хийж, жишээ, баримтаар баяжуулсан хувилбараар дараах хэсэгт авч үзье.

III. Хууль зүйн техникийн агуулгын тал буюу эрх зүйд захирагдах ёс (Rule of Law)

Хуульд сохроор захирагдах бус биш, харин шударга ёсны хэмжүүр болсон эрх зүйд захирагдах ёсны (Rule of Law) тухай үзэл баримтлал эртний Грек, Ромын үеэс эхэлж, Францын соён гэгээрүүлэгчид болох Ш.Л.Монтеськe, Ф.Бастиа, Английн нэрт хуульч Альберт Дайси (1835-1922), Израйлийн улс төр, эрх зүйн онолын нэрт төлөөлөгч Жозеф Раз, Харвардын Их Сургуулийн профессор Л.Фуллер, нарын үзэл санаагаар агуулга нь баяжигдаж, өнөөгийн дүр төрхөө олсон түүхтэй.

Тухайлбал эртний Ромын нэрт хуульчид үзэхдээ "хуулиудаас шударга ёс үүсэхгүй, харин шударга ёсноос хуулиуд үүснэ", (Павла) "эрх зүй бол шударга ёсны урлаг" (Цельс), "хаана эрх зүйг тогтооно тэнд шударга ёс ноёлно" (Ульпиан) хэмээн үзэж байв.[12]

Эртний Грекийн сэтгэгч Сократ, Платон, Аристотель нарын дэвшүүлж байсан шилдэг төрийн хэлбэрүүдийн талаарх гол шалгуур нь нийгмийн шударга ёс, нийтийн сайн сайхныг ямар төрийн хэлбэр удирдлага болгож чадах вэ гэсэн асуудал байлаа.

Германы философич, соён гэгээрүүлэгч Ф.Гегель "хууль нь шударга ёсны агуулгаас гажсан тохиолдолд тухайн хууль эрх зүй биш болдог" хэмээн эрх баригчдын баталсан хууль болгон шударга ёсны хэмжүүр болсон эрх зүй болдоггүйг нотлон өгүүлж байлаа.

Эрх зүйд захирагдах ёсны (Rule of Law) тухай үзэл баримтлалыг сонгодог утгаар нь хөгжүүлсэн сэтгэгч бол Английн хуульч Альберт Дайси. (1835-1922) Тэрээр эрх зүйд захирагдах ёсыг (1) шүүхийн шийдвэргүйгээр хэнийг ч шийтгэж болохгүй, (2) нийгэмд эзэлсэн байр сууриас үл хамааран хүн бүр хуулийн өмнө эрх тэгш байна, (3) хууль тогтоох үйл ажиллагаа нь хувь хүний эрхээр ямагт хязгаарлагдаж байх ёстой гэж анх үзсэн.[13]

Албert Дайси ийнхүү эрх зүйд захирагдах ёсыг өргөн утгаар, агуулга, мөн чанарын талаас тодорхойлсон. Харин эрх зүйд захирагдах ёсны хэлбэрийн буюу процедурын талыг онцлоогүй хэмээн профессор Н.Лүндэндорж "Төрийн онол" бүтээлдээ тэмдэглэжээ.

Харин Израйлийн улс төр, эрх зүйн философийн төлөөлөгч, Еврей гаралтай эрдэмтэн Жозеф Раз (1939-2022) "Хуулийн ноёрхол: Хууль ба ёс

[12] Д.Баярсайхан "Эрх зүйн онол" 24-25 дахь тал. УБ.,2020
[13] Н.Лүндэндорж "Төрийн онол" 186 дахь тал. УБ.,2020

суртахууны тухай өгүүллүүд” (The Authority of Law: Essays on Law and Morality) бүтээлдээ эрх зүйд захирагдах ёсны ойлголтыг агуулгын болон процедур талаас нь хослуулж авч үзсэн. Үүнд (1) бүх хууль амьдралд нийцсэн, үйлчлэх ирээдүйтэй, нээлттэй, ойлгомжтой байх, (2) хууль харьцангуй тогтвортой байж, хүмүүсийг түүнд үйл ажиллагаагаа зохицуулах боломжийг олгодог байх, (3) хуулийг хэрэгжүүлэх журам, процедур нь тодорхой байх, (4) шүүхийн хараат бус байдлыг хангах, (5) байгалийн шударга ёсны зарчмуудыг мөрдлөг болгох, (6) шүүхийн хяналтын эрх мэдэл нь бусад зарчмуудаа хэрэгжихүйц байдлыг бий болгосон байх, (7) хүн бүр шүүхэд хандах, шударгаар шүүлгэх эрхтэй байх, (8) хууль хэрэгжүүлэх, хамгаалах байгууллага, хуулийг гажуудуулахгүй байх зэрэг зарчмуудыг агуулна гэж үзсэн байна.[14]

Жозеф Раз эдгээр найман зарчмаа үндсэн хоёр хэсэгт ангилсан агаад эхний гурван зарчим нь хууль боловсруулах техник, стандартыг хангах асуудал бол дөрвөөс найм дахь зарчмууд нь хуулийг хэрэгжүүлэх эрх зүйн механизмыг хангах зорилготой юм.[15]

Тэрчлэн Жозеф Раз “Хуулийн ноёрхол: Хууль ба ёс суртахууны тухай өгүүллүүд” бүтээлдээ эрх зүйн тогтолцоонд байдаг олон үнэт зүйлс, зарчмууд амьдралд хэрэгждэггүй боловч гагцхүү эрх зүйд захирагдах ёсыг зайлшгүй хэрэгжүүлэх, түүний ач холбогдлыг заавал тодорхойлох ёстой. Эрх зүйд захирагдах ёсыг дур зоргын эрх мэдэлтэй харьцуулах нь олонтаа байдаг.

Дур зоргын эрх мэдэл хуулийн засаглалаас илүү өргөн хүрээтэй бөгөөд хуулийг өөртөө ямагт нийцүүлж байдаг. Захирагчдын хувьд хувийн ашиг сонирхолдоо нийцүүлсэн хуулийг баталж, сурталчлах боломжтой. Энэ нь өнгөц харвал төрөөс батлагдсан хууль учраас эрх зүйд захирагдах ёсыг зөрчсөн мэт харагдахгүй боловч цаад утгаараа дур зоргод суурилж байгаа учраас эрх зүйд захирагдах ёсонд нийцдэггүй. Эрх зүйд захирагдсан хууль бол дур зоргын бүх төрлийг үгүйсгэдэг. Тиймээс эрх зүйд захирагдах ёсыг чанд хэрэгжүүлэх замаар эрх баригчдын дур зоргыг хязгаарлах ёстой[16] хэмээжээ.

Ийнхүү Жозеф Разын хувьд эрх зүйд захирагдах ёсны агуулгын болон хэлбэрийн талыг хослуулсан үзэл үзэл баримтлалыг дэвшүүлсний зэрэгцээ эрх зүйд захирагдах ёсны дээрх найман зарчмыг бодит амьдралд

---

[14]Joseph Raz “The Authority of Law: Essays on Law and Morality” Oxford University Press. 2009. p 214-218

[15] Мөн тэнд 218 дахь тал

[16] Joseph Raz “The Authority of Law: Essays on Law and Morality” Oxford University Press. 2009. p 219-220

хэрхэн, яаж хэрэгжүүлэх, нийгмийн зүгээс тэдгээрийг хүлээн зөвшөөрөх нь чанарын ялгаа бүхий нийгмийн тогтолцооны нөхцөл байдлаас хамаарна[17] хэмээжээ. Эндээс харвал эрх зүйд захирагдах ёсны хэрэгжилт нь үндсэн хуульт ёс ба парламентат ёсны төлөвшил, нийгэм, эдийн засгийн боловсронгуй тогтолцоо, хүний эрхийг дээдэлсэн ардчилсан улс төрийн дэглэм, төрийн байгууллаас ихэд хамаарах нь.

Өөрөөр хэлбэл "эрх мэдлийг зөвхөн эрх мэдлээр л хянадаг" гэх Ш.Л.Монтескьегийн зарчим, Францын судлаач Морис Дювержегийн хэлсэн "улс төрийн олон байгууллын дотроос зарим нь засаглагчдын эрх мэдлийг хязгаарлах, нөгөө хэсэг нь түүний эрх дархыг өргөжүүлэх хандлагатай байдаг. Засаглагчдын эрх мэдлийг хязгаарлах хамгийн үр дүнтэй арга бол улс төрийн байгууллаар хязгаарлах арга юм[18]" хэмээн бичсэнийг энд дахин сануштай. Тэгэхээр эрх зүйд захирагдах ёсыг сахиулах, түүний хэрэгжилтэд хяналт тавьж чадах үр дүн бүхий, төрийн байгуулал байх шаардлагатай.

Эрх баригчдын хувьд хууль зүйн техникийн хэлбэрийн шаардлагад нийцсэн буюу хууль тодорхой, ойлгомжтой байх, нийтэд үйлчлэх, ирээдүйтэй байх зэрэг шаардлагыг хангасан хуулийг батлах боломжтой боловч хэлбэрийн шаардлагаар хаацайлсан эрх зүйд захирагдах ёсны агуулгын шаардлагыг хангаагүй буюу хүний эрх, эрх чөлөө, тэгш эрх, шударга ёсны зарчмыг алдагдуулсан хуулийг хуулийг батлан гаргах бүрэн боломжтой. Тийм эрх мэдэл эрх баригчдад өөрт нь байдаг. Тодруулбал Жозеф Разын хэлсэнчлэн өнгөц харвал төрөөс батлагдсан хууль учраас эрх зүйд захирагдах ёсыг зөрчсөн мэт харагдахгүй боловч цаад утгаараа дур зоргод суурилж байгаа учраас эрх зүйд захирагдах ёсонд нийцдэггүй.

Түүнчлэн эрх зүйд захирагдах ёсны (Rule of law) үзэл санааг үндэслэгчид хууль тогтоогчдын дур зоргын сэдэл санаархлыг эрх зүйд захирагдах ёсыг хэрэгжүүлэх замаар хязгаарлана хэмээсэн нь угтаа бол үйл гүйцэлдэх социализм лугаа ойлголт. Өөрөөр хэлбэл хууль тогтоогчдын дур зоргын сэдэл, санаархлыг эрх зүйд захирагдах ёсыг хэрэгжүүлэх замаар хязгаарлах боломжгүй. Харин төрийн байгууллаар хязгаарлах ёстой.

Тэгвэл хууль зүйн техникийн агуулгын болон хэлбэрийн шаардлагыг бүрэн хангаж чадах нөлөө бүхий төрийн байгууллын хэлбэр нь хууль тогтоох эрх мэдэл нь хоёр танхимаар зохион байгуулагдсан бүгд найрамдах төрийн байгуулал байж болох юм. Тийм ч учраас ардчилал, улс төр, эрх зүйн соёл өндөр хөгжсөн, эрх зүйд захирагдах ёс ягштал хэрэгждэг гэж хэлж

[17] Н.Лүндэндорж "Төрийн онол" 187 дахь тал. УБ.,2020
[18]М.Дюверже "Улс төрийн байгууламж, Үндсэн хуулийн эрх зүй" 186 дахь тал. УБ., 2007

болох улсуудын ихэнх нь парламентын хоёр танхимтай билээ. Үүнийг дараах хэсэгт авч үзье.

IV.Хууль зүйн техник ба хууль тогтоох хоёр танхим

Энэхүү өгүүллэгийн зорилго нь хууль тогтоогчдын баталсан аливаа хууль, тогтоомж хууль зүйн техникийн агуулгын ба хэлбэрийн шаардлагад нийцэх ёстойг хөндөж, ийнхүү нийцэхэд хууль тогтоох хоёр танхим ямар ач холбогдолтойг өгүүлэх явдал билээ. Иймээс дэвшүүлсэн санаагаа илүү тодотгох, нотлохын тулд нэг болон хоёр танхимтай парламентийн давуу, сул талыг товч байдлаар харьцуулан шинжлэв. Товч гэдэг нь нэг болон хоёр танхимтай парламентын давуу, сул тал бүрийг дэлгэрэнгүй байдлаар харьцуулах, тайлбарлах боломжгүй. Хэрэв дэлгэрэнгүй тайлбарлаваас нэгт, судалгааны ажлын зорилгоос хазайх.

Хоёрт, сэтгүүлийн орон зайд багтах боломжгүй томоохон хэмжээний өгүүлэл бичигдэх эрсдэлтэй юм.

Хүснэгт 1:. Нэг танхимтай парламентын давуу, сул тал

Д/д	**Давуу тал**	**Сул тал**
1	Хуулийн төсөл цаг хугацааны хувьд түргэн шуурхай, олон шат дамжлагагүй батлагддаг.	Төрийн эрх мэдлийн хяналт, тэнцвэр алдагдах эрсдэлтэй.
2	Хууль тогтоомжид зориулсан нэгдмэл байдалд тустай.	Хяналтгүй төр
3	Парламентын бүтэц энгийн ойлгомжтой, парламентын бүтцийн байгууллага цөөн учир зардал, чирэгдэл багатай.	Нийгмийн чухал салбарын төлөөлөл парламентад хангалттай орох боломжгүй.
4	Үүрэг хариуцлага хуваагдахгүй.	Хуулийн төслийн боловсруулалт буюу хууль зүйн техник, стандартад тавигдах шаардлага дутмаг
5	-	Сонгогчдын нөлөө, дарамтад үргэлж өртдөг
6	-	Нэг танхимын гишүүд сонгуулийн тойргоос хэт хамааралтай байдаг учир улсын түвшний бодлого хаягддаг.

Эх сурвалж: Д.Сүхболд “Хоёр танхимтай парламент” УБ.,2024

Хүснэгт 2: Хоёр танхимтай парламентын давуу, сул тал

Д/д	Давуу тал	Сул тал
1	Төрийн эрх мэдлийн хяналт, тэнцвэр хангагддаг.	Цаг хугацаа, төсөв санхүүгийн алдагдалтай.
2	Хуулийн төслийн хэлэлцүүлэг хоёр танхимаар дамжин батлагддаг тул хууль зүйн техник, стандартын зүй ёсны хэрэгжилт сайн хангагддаг.	Хууль батлагдахгүй удсанаар Парламентын түгжээ үүсэх эрсдэлтэй.
3	Нийгмийн чухал салбарын төлөөллүүд парламентад багтах боломжтой.	Хууль тогтоомжийн нэгдмэл байдал алдагддаг.
4	Улсын түвшний эрх бүхий төлөөллийг бий болгодог.	Үүрэг, хариуцлага хуваагддаг.
5	Үндсэн хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулахад тавигдах институтын босгыг өндөрсгөдөг.	-
6	Бүгд найрамдах засаглалын сул талыг багасгадаг.	-
7	Импичментийн процесс сонгодог утгаар явагддаг.	-
8	Дээд танхим сонгогчдын нөлөө, дарамтад төдийлөн өртдөггүй. Иймээс тойргийн биш, улсын түвшний бодлого амжилттай хэрэгждэг.	-
9	Нэг танхимын ачаа дарамтыг багасгах, хуулийг давхар шүүлтүүрээр боловсруулах давуу талтай.	-
10	Нэг танхимыг хүн амын олонхын төлөөллөөс, нөгөө танхимыг муж улс, засаг захиргааны нэгж, эсвэл нийгмийн салбарын зарим төлөөллөөс бүрдүүлдэг. Ингэснээр тойргын болон улсын түвшний төлөөллийг парламентад нэгэн зэрэг хангах боломжтой болдог.	-

Эх сурвалж: Д.Сүхболд "Хоёр танхимтай парламент" УБ.,2024

Онолын хувьд авч үзвэл бүгд найрамдах засаглалын сул тал болох ард иргэдээс сонгогдсон хууль тогтоох байгууллагын төлөөлөгчид үүргээ умартаж, ард түмнээс сонгогдсон гэдгээрээ түрий барьж, эрх зүйд захирагдах ёсны шаардлагад нийцээгүй хуулийг батлан гаргах явдал цөөнгүй тохиолддог. Иймээс бүгд найрамдах төрийн байгууллыг сонгосон бол хууль тогтоох эрх мэдлийг хоёр танхимд хуваах, эрх мэдлийг нь

сарниулах ёстой гэх байр суурийг Жеймс Мэдисон өөрийн хамтран бичсэн “The Federalist papers” бүтээлийн 62 дугаар нийтлэлд дэвшүүлсэн.

Тэрээр бичихдээ: *Нэгдүгээрт*, бүгд найрамдах засаглалын хувьд хамгийн их гардаг бөгөөд бусад төрлийн засаглалын үед харьцангуй бага тохиолдох магадлал бүхий нэгэн эрсдэл бол сонгогдсон төлөөлөгчид өөрийн мужийн өмнө хүлээсэн үүргээ умартаж, нийтийн итгэлийг алдах явдал юм. Тэгвэл энэхүү байдалд давхар хяналтыг тавьж чадах институт бол сенат бөгөөд ард түмний эрх ашгийг хамгаалж, төлөөлөгчдийн амбиц болон албан тушаалаа урвуулан ашиглах байдалд хяналт тавьж байдаг. Энэхүү харилцан хяналт тавих зарчим нь манай улсын онцлогт тохирсон төдийгүй нийтээрээ хүлээн зөвшөөрсөн практик болжээ. Тийм учраас хоёр танхим нь нэг нэгийнхээ буруу зүйл хийх эрсдлээс урьдчилан сэргийлж байдаг байна.[19]

Хоёрдугаарт, сенатыг бий болгох бас нэгэн шаардлага нь богино хугацаанд сэтгэлийн хөөрлөөр хуваагдлыг үүсгэж алсын хараагүй шийдвэр гаргахаас урьдчилан сэргийлэх явдал юм. Ийм төрлийн жишээ манай улсын төдийгүй бусад улсын түүхэнд цөөнгүй гарч байсан. Гэхдээ “маргалдах шалтгаан байхгүй бол батлах шаардлагагүй” гэсэн зарчмыг үндэслэн үүнийг дэлгэрэнгүй тайлбарлахаас зайлсхийе. Ямартаа ч энэ төрлийн эрсдлээс ангид байхын тулд үзэл бодол тогтсон, алсын хараатай эрх бүхий төрийн байгуулал бий болгох нь зайлшгүй хэрэгцээтэй ажээ.[20]

Гуравдугаарт, сенатыг бий болгосноор үүсч болох бас нэгэн давуу тал нь хууль тогтоох зарчмыг жинхэнэ утгаар хэрэгжүүлэх боломж юм. Төлөөлөгчдийн танхимын бүрэн эрхийн хугацаа богино тул түүнд сонгогдож буй эрхмүүд нь ихэвчлэн хувийн ашиг сонирхолдоо хөтлөгдөн, урт хугацаанд хэрэг болох хууль тогтоох зарчим, мэдлэг, судалгааг тэр бүр няхуур хийхгүй байх магадлалтай тул үүнийг дагасан алдаа дутагдал гарч болзошгүй юм.

АНУ-ын түүхэнд ч гэсэн богино хугацаагаар байгуулагдсан засаглал нь алсын хараагүй алдаатай шийдвэр гаргаж байсан тохиолдол гарч байсныг санах хэрэгтэй. Хэрвээ хуулийг алдаатай, хийтэй гаргаваас дараа дараагын сонгуулийн бүрэн эрхийн хугацаанд олон дахин шинэчилж, үүнийгээ дагаад суурь зарчим, үзэл баримтлал алдагдаж, улмаар хүмүүсийн эрх ашиг хөндөгдөж болзошгүй тул тогтвор суурьшилтай Сенат зайлшгүй хэрэгтэй.[21]

Энэхүү Холбооны баримт бичгийн 62 дугаар нийтлэлээс харахад Америкийн Нэгдсэн Улсад хоёр танхимтай парламент байх үндэслэл нь муж

---

[19] Alexander Hamilton, James Madison, and John Jay. “The Federalist papers” Introduction and Notes by Charles R.Kesler. Copyright (1961) 376-377 pages

[20] Мөн тэнд

[21] Мөн тэнд

улсуудын ашиг сонирхлыг хууль тогтоох байгууллагад тэгш төлөөллөөр тусгах, хууль тогтоох эрх мэдлийн төвлөрлийг хоёр хувааж, хүчийг нь сарниулах, хууль зүйн техник стандартад нийцсэн хуулийг чанартай батлан гаргах, ард түмний төлөөллийн байгууллага буруу шийдвэр гаргахаас урьдчилан сэргийлэх, төрийн бодлогын залгамж халааг бүрдүүлэх, төрийн өндөр албан тушаалтанд хариуцлага тооцох зэрэг олон хүчин зүйлээр тодорхойлогдож байна.

Харин одоо парламентын хоёр танхимаар хуулийн төслийг хэлэлцүүлж, батлах процессийг зарим улсуудын жишээн дээр авч үзье.

-Хууль тогтоох хоёр танхимын хуулийн төслийн хэлэлцүүлэг ба хууль зүйн техник. Хоёр танхимтай парламентад хуулийн төсөл батлагдах процесс нарийн төвөгтэй, шат дамжлага, хяналт ихтэй байдаг. Ингэснээр хууль зүйн техникийн агуулгын ба хэлбэрийн шаардлагыг хангах боломж илүүтэй бүрддэг. Тодруулбал санаачлагдсан хуулийн төсөл парламентын хоёр танхимаар ээлжлэн хэлэлцэгдээд, эцэст нь Ерөнхийлөгч батламжилснаар хууль болж батлагддаг байна.

Тухайлбал, Оросын Холбооны Улсад хуулийн төслийг эхлээд парламентын доод танхим болох Төрийн Думд оруулж хэлэлцүүлэх бөгөөд Думын 450 гишүүний олонхын буюу 300 гишүүний санал авсан тохиолдолд хууль батлагдана.

Төрийн Думын гаргасан хуулийг тав хоногийн дотор Холбооны зөвлөл хянана. Хэрэв Холбооны зөвлөлийн гишүүдийн талаас илүү хувь нь саналаа өгсөн, эсвэл 14 хоногийн дотор хянаж үзээгүй бол хуулийн төслийг хүлээн зөвшөөрсөн гэж үзнэ. Харин Холбооны зөвлөл хуулийн төслийг зөвшөөрөөгүй тохиолдолд санал хураалтыг шийдэх комисс байгуулагдах ба үүний дараа дахин хянуулахаар Төрийн Думд буцаана.

Төрийн Дум Холбооны зөвлөлийн шийдвэрийг зөвшөөрөөгүй тохиолдолд дахин санал авч Төрийн Думын нийт гишүүдийн гуравны хоёроос илүү нь зөвшөөрсөн тохиолдолд хуулийн төсөл батлагдана.

Хууль батлан гаргах үйл явцын дараагийн үе шат нь Ерөнхийлөгчөөр дамжих бөгөөд хуулийн төслийг парламентаар баталсны дараа тав хоногийн дотор ОХУ-ын Ерөнхийлөгчид гарын үсэг зуруулж батламжлуулахаар илгээнэ. Ерөнхийлөгч 14 хоногийн дотор гарын үсэг зурж батламжилна. Хэрэв татгалзвал Төрийн Дум болон Холбооны зөвлөл дахин хянана. Дахин хэлэлцээд Холбооны зөвлөлийн гишүүдийн гуравны хоёроос доошгүй нь дахин баталвал ерөнхийлөгч долоо хоногийн дотор гарын үсэг зурж батламжилна.[22]

[22]Constitution of Russia Art. 107, 108http://www.constitution.ru/en/10003000-06.htm

Польшийн парламентын доод танхим болох Сеймийн баталсан хуулийг Сеймийн дарга Сенатад өргөн барина. Сенат хуульд оруулах нэмэлт, өөрчлөлт болон татгалзах зүйлгүй гэж үзвэл тийнхүү өргөн барьснаас хойш 30 хоногийн дотор батална. Хэрэв 30 хоногийн дотор Сенат хуулийг дахин хэлэлцэх шаардлагатай гэж үзвэл Сеймд буцаана.

Сенатаас буцаасан хууль, нэмэлт өөрчлөлтийг Сеймийн гишүүдийн 50 хувь нь оролцож, олонхын саналаар хэлэлцэхээс татгалзсан бол Сенат дахин хянан үзнэ. Дээрх хуулийн хэлэлцүүлэг дууссаны дараа Сеймийн дарга Ерөнхийлөгчөөр батлуулахаар өргөн барина.

Ерөнхийлөгч 21 хоногийн дотор батлах ёстой ба хуулийг батлахаас өмнө үндсэн хуулийн шүүхэд хандаж, үндсэн хууль зөрчсөн эсэхийг хянуулах, хэрвээ хуульд харшилж байна гэж үзвэл батлахаас татгалзана. Үндсэн хуулийн шүүх тухайн хуулийг үндсэн хуульд харшлаагүй гэж үзсэн ч Ерөнхийлөгч баталж, гарын үсэг зурахгүй байж болно.

Хэдийгээр Үндсэн хуульд харшлаагүй боловч тодорхой заалтуудыг дахин авч үзэх, хасах шаардлагатай гэж үзвэл Ерөнхийлөгч тухайн хуулийг Сеймийн даргад буцааж, Сеймээр хэлэлцүүлсний дараа Ерөнхийлөгч батална.

Сеймд дахин хэлэлцүүлэхээр буцаасан хуульд Ерөнхийлөгч өөрийн саналыг оруулж болно. Тухайн хууль Сеймийн гишүүдийн тавны гурав нь оролцсон хуралдаанаас олонхын санал авч Сейм дахин батлан гаргасан бол Ерөнхийлөгч 7 хоногийн дотор батлах ёстой. Харин тухайн хуулийн төслийг Сейм дахин баталсан бол Ерөнхийлөгч Үндсэн хуулийн шүүхэд хандах эрхгүй байдаг ажээ.[23]

Эндээс үзвэл парламентын хоёр танхимаар хуулийн төслийг хэлэлцүүлж, батлах процесс нэг танхимтай парламентыг бодвол илүү олон дамжлагатай, хяналт ихтэй байдаг нь тодорхой байна. Хуулийн төслийг парламентын хоёр танхимын аль нь ч эхэлж хэлэлцэж болдог боловч ихэнх улсуудад (ОХУ, Испани, Польш, Герман) эхлээд парламентын доод танхим, түүний байнгын хороодоор дээр дурдсанчлан удаа дараалан хэлэлцүүлээд дээд танхимд шилжүүлдэг.

Харин нэг танхимтай парламентад хуулийн төслийг хэлэлцэж, батлах процесс энгийн ойлгомжтой, чирэгдэл багатай байдаг. Тодруулбал хуулийн төслийг байнгын хороод болон парламентаар ерөнхийдөө гурван удаа хэлэлцээд эцэст нь Ерөнхийлөгч, Ерөнхий сайд, эсвэл хаан батламжилснаар хууль хүчин төгөлдөр болдог.

---

[23]Constitution of Poland Art. 121, 122https://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/angielski/kon1.htm

Тухайлбал, Израилийн парламент болох Кнессетээр хуулийн төслийг гурван удаа хэлэлцдэг. Эхний хэлэлцүүлгийн дараа хуулийн төслийг холбогдох байнгын хороогоор хэлэлцүүлж шаардлагатай засвар өөрчлөлтийг оруулж хоёр дахь хэлэлцүүлэгт оруулна. Гурав дахь хэлэлцүүлгийн дараа санал хураана. Дараа нь холбогдох сайд, Ерөнхий сайд, Ерөнхийлөгч гэсэн дарааллаар гарын үсэг зурж батламжилснаар хууль хүчин төгөлдөр болно.[24]

Сингапурт эхний хэлэлцүүлэгт оруулсан хуулийн төслийг хоёр дахь хэлэлцүүлэг болох парламентын хороогоор хэлэлцүүлсний дараа батлах үе шат буюу гурав дахь хэлэлцүүлэгт оруулна. Гурав дахь хэлэлцүүлгийн дараа Ерөнхийлөгчид батламжлуулахаар илгээнэ. Ерөнхийлөгч хуулийн төслийг зөвшөөрч батламжилсан тохиолдолд хууль хүчин төгөлдөр болно.[25]

Португалид хуулийн төслийг холбогдох байнгын хороогоор хэлэлцэж санал дүгнэлт гаргасны дараа парламентын чуулганы хуралдаанаар ерөнхийд нь хэлэлцээд, дараа нь төслийг зүйл бүрээр нь нарийвчлан хэлэлцэж санал хураан баталдаг. Эцэст нь Ерөнхийлөгч болон Ерөнхий сайд батламжилснаар хууль хүчин төгөлдөр болно.[26]

Гэвч байнгын хорооны бүрэлдэхүүнд ихэнхдээ тус парламентын гишүүд багтсан байдаг. Энэ нь учир дутагдалтай. Учир нь хэдийгээр хуулийн төслийг байнгын хороодтой нийлээд хоёр, гурван ч удаа хэлэлцүүлж байгаа ч парламентын гишүүд өөрөө өөрсдийнхөө боловсруулж, баталсан хуулийг хянан магадалж, шалгана гэдэг ойлголт өрөөсгөл байх талтай.

Товч дүгнэхэд нэг танхимтай парламентад хууль батлагдах процесс нь парламент болон Ерөнхийлөгч гэсэн хоёр институтээр дамжин батлагддаг бол хоёр танхимтай парламентад хууль батлагдах процесс гурван институтийг дамжин батлагдаж байдгаараа онцлог юм. Үүнд:

- Хуулийг тогтоох (доод танхим)
- Хуулийг батлах (дээд танхим)
- Хуулийг батламжлах (Ерөнхийлөгч)

Хууль дээрх гурван институтээр дамжин хэлэлцэгдсэнээр хууль зүйн техникийн агуулгын ба хэлбэрийн шаардлагыг хангаагүй хууль батлагдахгүй байх сайн талтай агаад энэ нь Ш.Л.Монтеськегийн хууль тогтоох байгууллагыг институцийн маягаар хязгаарлах санаатай яв цав нийцэж байна.

---

[24]www.knesset.gov.il
[25] www://.parliament.gov.sg
[26] Ж.Төртогтох “Парламент судлалын гарын авлага” 105 дахь тал. УБ.,2010

Эцэст нь тэмдэглэхэд Францын Сенатын гаргасан судалгаагаар нэг хүнд ногдох ДНБ-ээр тэргүүлдэг шилдэг 15 улс бараг бүгд хоёр танхимт парламентын бүтэцтэй бөгөөд тэдгээрийн дотор зөвхөн Хятад, Өмнөд Солонгос улсууд нэг танхимт парламенттай. Түүнчлэн Европын холбооны гишүүн орнуудын 12 улс хоёр танхимт парламентын тогтолцоотой бол 15 улс нэг танхимтай парламенттай байна.

Парламентын хоёр танхимтай улсуудын тоо дэлхийн нэгдүгээр дайны өмнө 45 орчим байсан бол эдүгээ 80 орчим улс болж нэмэгджээ.

Гэхдээ парламентын бүтэц нэг танхимтай байх уу, эсвэл хоёр танхимтай байх уу? гэдгийг зөвхөн статистик шалгуур харгалзан хийж болохгүй бөгөөд зөвшилцлийн ардчилал дээр тулгуурлан хийх ёстой хэмээн Бухарест хотын их сургуулийн хуулийн факультетийн судлаач Богдан Дима[27] нэгэн ярилцлагадаа дурджээ.

Жишээ болгож нэг болон хоёр танхимтай парламентын бүтэцтэй, хөгжингүй улсуудыг диаграммаар харуулав.

Диаграмм 1:. Нэг болон хоёр танхимтай парламентын бүтэцтэй хөгжингүй орнууд

1	АНУ
2	Орос
3	Англи
4	Герман
5	Франц
6	Итали
7	Испани
8	Ирланд
9	Канад
10	Польш
11	Норвеги
12	Нидерланд
13	Швейцар
14	Австри
15	Австрали
16	Бельги
17	Бразил
18	Чили
19	Чех
20	Аргентин
21	Япон
22	Энэтхэг
23	Казакстан

Диаграмм 2: Нэг болон хоёр танхимтай парламентын бүтэцтэй улсуудын харьцуулсан судалгаа

[27] Ziare.com/politica/constitutie/avem-cea-mai-proasta-forma-de-bicameralism-dar-solutia-nu-e-unicameralismul-interviu-1241879

Дүгнэхэд парламентаас батлагдан гарах аливаа хууль аль болох алдаа хийдэлгүй, түүхий, цоорхой, хууль зүйн техникийн агуулгын ба хэлбэрийн шаардлагыг хангахгүй байх явдлаас ангид байх ёстой. Энэ шаардлагын улмаас орчин үед хууль тогтоох үйл ажиллагааны шинжлэх ухааны үндэслэлийг дээшлүүлэх, парламентын ажлын албаны хяналт, үйл ажиллагааг сайжруулах, Үндсэн хуулийн хяналт, Ерөнхийлөгчийн хоригийг боловсронгуй болгох, парламентыг хоёр танхимтайгаар зохион байгуулах зэрэг процедурын болон институтын арга хэрэгслийг ашиглах санал, санаачилга олонтаа гардаг.

Харин тус өгүүллэгээр хууль тогтоох байгууллагыг хоёр танхимтайгаар зохион байгууласнаар хууль зүйн техникийн агуулгын ба хэлбэрийн шаардлагыг хангах боломжтой гэх санааг дэвшүүлсэн.

V.Хууль зүйн техникийн хэлбэрийн шаардлага ба Монгол Улс

Хууль зүйн техникийн обьект нь хууль тогтоогчийн оюуны хүчин чармайлтыг илтгэн харуулах хууль тогтоомжийн эх бичвэр байдаг. Иймд хууль зүйн техникийн хэлбэрийн шаардлагыг хангасан хуулиудыг батлах явдал нь хууль тогтоогчийн мэдлэг боловсрол, ёс суртахуун, алсын хараатай байхаас шалтгаалдаг.

Парламентын ажлын албыг чанаржуулах, мэргэжлийн байнгын хороодын үйл ажиллагааг сайжруулах, иргэний нийгмийн байгууллагын оролцоог нэмэгдүүлэх, мэдээлийн ил тод байдлыг хөгжүүлэх, төрийн бусад

хяналтын институцийг ашиглах зэргээр хууль зүйн техникийн хэлбэрийн шаардлагыг хангах боломжтой.

Гэвч парламентын ажлын албаны үйл ажиллагаа мэргэжлийн биш, байнгын хороодод парламентын гишүүд өөрсдөө багтдаг, хуулийн төсөл боловсруулах үйл явцад иргэний нийгмийн байгууллагын оролцоо сул, төрийн бусад хяналтын интитуцүүд төлөвшөөгүй манай улсын хувьд хууль зүйн техникийн хэлбэрийн шалгуурыг хангахад бэрхшээл үүсч байна.

Жишээлбэл төрийн хяналтын институц талаас харвал манай улсын хувьд хууль зүйн техникийн хэлбэрийн шаардлага хангаагүй хууль батлагдсан тохиолдолд нэг бол Ерөнхийлөгч хориг тавих. Үндсэн хуулийн зөрчилтэй бол Цэцэд маргаан үүсгэж тус хуулийг хүчингүй болгох Үндсэн хуулийн зохицуулалттай. Гэвч Ерөнхийлөгч хууль зүйн техникийн хэлбэрийн шаардлагад нийцээгүй хуульд хориг тавьж байгаагүй. Ихэвчлэн үндсэн хуульт ёсны хэрэгжилт, хүний эрхийн зөрчилтэй буюу хууль зүйн техникийн агуулгын шаардлагад нийцээгүй хуульд хориг тавьж ирсэн.

Харин Цэцийн хувьд төрийн өндөр албан тушаалтан, эсвэл иргэн хүсэлт, мэдээлэл гаргахгүй бол маргаан үүсгэдэггүй.

Иймд Монгол Улсын нэг танхимтай парламентаас хууль зүйн техникийн хэлбэрийн шаардлагыг хангаагүй хуулиуд батлагдан гарсаар байна.

Тухайлсан жишээ хэлбэл Зөрчлийн тухай хуулийн 5.3-д *“Хүний биед хохирол учруулахгүйгээр халдаж зодсон бол хүнийг нэг зуун нэгжтэй тэнцэх хэмжээний төгрөгөөр торгоно”* хэмээн заасан нь хууль тодорхой, ойлгомжтой, зөрчилгүй, боломжгүй зүйлийн шаардахгүй байх, үг хэллэг нь ойлгомжтой, хоорондоо нийцэл, зохицолтой байх зэрэг хууль зүйн техникийн хэлбэрийн шаардлагыг огт хангахгүй байна. Үүнийг Монгол хэлний их тайлбар тольд үндэслэн хэлбэл “зодох” гэдэг үгийг цохих, занчих, дэлдэх: **хавсаадаж зодох** (нийлж, хүч хавсран зодох), **хэрцгийгээр зодох** (толгой түрүүгүй занчих, хайр найргүй цохиж нүдэх) гэсэн утгаар тайлбарлажээ. Тайлбараас харвал хүний биед хохирол учруулахгүйгээр халдаж, зодох ямар ч боломжгүй юм. Өөрөөр хэлбэл зодох гэдэг нь хүний биед ноцтой хохирол учруулахаар гэмт үйлдэл гэдгийг бид харж байна. Тэгэхээр хүний биед яаж гэмтэл, хохирол учруулахгүйгээр зоддог юм бол гэх асуултыг Монгол Улсын хууль тогтоогчдоос асуух шаардлагатай.

Түүнчлэн Эрүүгийн хуулийн тусгай ангийн 13.4 дүгээр зүйлд “Хүнийг хүчээр алга болгох” гэсэн нэртэй тодорхой төрлийн гэмт хэргийг хуульчилжээ. Уг нь хууль бусаар хорих буюу эрх чөлөөг нь хязгаарласны улмаас бусдын хууль ёсны эрх, ашиг сонирхолд нь хохирол, хор уршиг

учруулахтай холбогдсон гэмт хэрэгт оногдуулах ял, шийтгэлийг тогтоохтой холбогдсон зүйл[28] юм.

ДааНч нэр нь хаана ч байхгүй утга, агуулгагүй. Тухайлбал Монгол хэлэнд хүнийг хүчээр алга болгох гэх ойлголт огт байхгүй. Хууль зүйн нэвтэрхий толь бичигт ч байхгүй. [29] Харин Монгол хэлний тайлбар толиос "алга болгох" гэдэг үгийг хайж үзвэл үгүй болгох, байхгүй болгох, гээх гэсэн утгатай хэмээжээ. Иймээс Эрүүгийн хуулийн 13.4 дүгээр зүйл дахь "хүнийг хүчээр алга болгох" гэдэг нь тухайн гэмт хэрэгт холбогдсон хүнийг хүчээр үгүй болгох, байхгүй болгох, гээх гэсэн утгыг агуулж байна.

Профессор Х.Доржпалам "Хүнийг хүчээр алга болгох" гэх нэршлийг тайлбарлахдаа: 2014 онд манай улсын нэгдсэн орсон "Хүчээр алга болгохоос хүнийг хамгаалах тухай" НҮБ-ын конвенцид хүнийг хууль бусаар хорьсон, саатуулсан, баривчилсан талаарх мэдээллийг нууж, мэдээлэл өгөхөөс татгалзаж эрх чөлөөг нь хязгаарласны улмаас хүний хууль ёсны эрх, ашиг сонирхолд хохирол учирсныг гэмт хэрэгт тооцохоор заасныг хууль тогтоогч энэхүү олон улсын конвенцын агуулгатай уялдуулан хүнийг хууль бусаар хорих гэлгүй "хүн хүчээр алга болгох гэмт хэрэг" гэж хуульчилсан[30] хэмээн дүгнэсэн.

Эндээс харвал манай хууль тогтоогчид олон улсын конвенцитой уялдуулах нэрийн дор Монгол хэлний дүрмийн санд байхгүй үгийг Эрүүгийн хуульд хэрэглэсэн нь аливаа хууль тодорхой, ойлгомжтой байх, зөрчилгүй байх, боломжгүй зүйлийг шаардахгүй байх, үг хэллэг нь ойлгомжтой, хоорондоо нийцэл, зохицолтой байх зэрэг хууль зүйн техникийн хэлбэрийн шаардлагыг хангахгүй нөхцлийг бүрдүүлжээ. Тэгэхээр Эрүүгийн хуулийн тусгай ангийн 13.4 дахь зүйлээр хүнийг хүчээр үгүй болгоод, байхгүй болгоод, гээгээд байх хэрэг үү манай шүүгчид.

Ийнхүү манай нэг танхимтай хууль тогтоох байгууллага үг зүй, хэл найруулгын хувьд алдаатай, эрх зүйд захирагдах ёсны хэлбэрийн талыг зөрчсөн хууль батлах жишээний. Парламентаар батлуулахаар өргөн барьсан хуулиудад экспертийн шинжилгээ шинжилгээ хийж, мэргэжлийн зөвлөгөө өгөх үүрэгтэй Хууль зүй, дотоод хэргийн яамны хаагуур нь наад захын хэлбэрийн шаардлага хангаагүй хууль зөрчихөв.

Парламентаас баталсан хууль, бусад шийдвэрт бүхэлд нь буюу зарим хэсэгт хориг тавих эрхтэй Ерөнхийлөгчийн хаагуур нь ийм хууль зөрчихөв.

---

[28]2015 онд батлагдсан Монгол Улсын Эрүүгийн хуулийн 13.4 дүгээр зүйл. "Хүнийг хүчээр алга болгох" сэдэвт тодорхой төрлийн гэмт хэргийг уншина уу.

[29] Монгол хэлний тайлбар тольд "хүнийг хүчээр алга болгох" гэсэн үг байхгүй.

[30] Х.Доржпалам "Монгол Улсын эрүүгийн эрх зүй: тусгай анги" 57 дахь тал. УБ.,2021

Тэгвэл хууль тогтоогчдын баталсан наад захын хэлбэрийн шаардлага хангаагүй хуульд хэн хяналт тавьж чадах вэ. Энэ тохиолдолд магадгүй парламентын дээд танхим байж болох юм. Учир нь нэг танхимтай парламент, эсвэл хоёр танхимтай парламентын доод танхимд гишүүнээр сонгогдоход нас, тухайн улсын иргэний харьяалал, мэдлэг, туршлага зэрэг нийтлэг шаардлагыг тавих боловч хамгийн чухал нь тухайн тойргийн ард иргэдийн итгэл, хүндлэлийг илүүтэй олж авсан, тэдний итгэлийг дааж чадах хүн байхыг чухалчилдаг. Харин эд хөрөнгө, шашин шүтлэг, боловсрол, мэргэжлийн шалгуурыг хоёрдугаарт тавьдаг.

Хамгийн гол нь хүмүүс өөрсдийн төлөөлөгчөө чөлөөт сонгуулийн зарчмаар тодруулж чадсан л бол сонгууль зохистой явагдсан гэж үзэж болно. Өөрөөр хэлбэл доод буюу ардын төлөөлөгчдийн танхимын гишүүд тухайн тойргийн сонгогчдын итгэлийг олж авсан л бол багш, инженер, хуульч, дуучин, тамирчин, бизнесмэн хэн ч байж болно.

Нэг танхимтай парламентын хувьд ийнхүү алаг цоог төлөөллөөс бүрддэг, мэргэжлийн бус учраас хууль зүйн техникийн агуулгын болон хэлбэрийн шаардлагыг хангаагүй хуулиудыг батлах явдал олонтаа тохиолддог.

Дээд танхимын гишүүдийн хувьд энэ асуудал огт өөрөөр яригдана. Учир нь тэдгээр эрхмүүд гадаад улстай гэрээ, хэлэлцээр байгуулах асуудлаар Ерөнхийлөгчтэй зөвшилцөх, Ерөнхийлөгчийн гадаад улстай байгуулах гэрээ хэлэлцээрийг парламентын дээд танхимын чуулганы хуралдаанаар хэлэлцэж батлах, гадаад улстай дипломат харилцаа тогтоох, цуцлах, шүүх эрх мэдлийг байгуулахад оролцох, иммпичментийн талаар эцсийн шийдвэр гаргах зэрэг улсын болон олон улсын төвшний, бодлогын асуудлуудыг шийдвэрлэхэд голлон оролцдог.

Иймээс парламентын дээд танхимын гишүүнээр сонгогдох насны доод хязгаарыг 30-40 насаар тогтоодог агаад ёс зүй, мэдлэг боловсрол, туршлагын хувьд бүрэн төлөвшсөн байх ёстой гэсэн нийтлэг шалгуурыг тавьдаг. Ийм алсын хараа бүхий, тойргийн биш улсын түвшний төлөөллийг илэрхийлдэг хууль тогтоогчид доод танхимаас баталсан хууль зүйн техникийн агуулгын болон хэлбэрийн шаардлагыг хангаагүй хуулиудад дээд хяналтыг тавих боломжтой.[31]

Хэрвээ парламент хуулийг алдаатай, хийдэлтэй баталваас дараа дараагийн сонгуулийн бүрэн эрхийн хугацаанд өмнө нь баталсан хийдэлтэй хуулиа олон дахин шинэчилж, үүнийгээ дагаад суурь зарчим, үзэл

[31] Д.Сүхболд Хоёр танхимтай парламент” 193-194 дахь тал. УБ.,2024

баримтлал алдагдаж, улмаар ард түмний эрх ашиг ноцтой хөндөгддөг нь зүй ёсны асуудал билээ.

VI.Хууль зүйн техникийн агуулгын шаардлага ба Монгол Улс

Манай улсын хувьд эрх зүйд захирагдах ёс хэрэгжих үндэс суурийг төрийн байгуулал талаас оновчтой тодорхойлж чадаагүй. Өөрөөр хэлбэл төрийн дотоод, гадаад бүх эрх мэдэл, чиг үүрэг төвлөрсөн нэг танхимтай парламентаас хууль зүйн техникийн агуулгын шаардлагыг хангаагүй хуулиуд батлагдсан гарсаар байна. Үүнийг дараах хэсэгт жишээ, баримтаар авч үзье.

1. Татварын өршөөлийн тухай хууль. Монгол Улсын хууль тогтоогчид 2008 оны 2 дугаар сарын 06-ны өдөр “Татварын өршөөл үзүүлэх тухай” хууль баталж, зарим этгээдийг албан татвар, нийгмийн даатгалын өр, төлбөр болон эрүү захиргааны захиргааны хариуцлага, эрүүгийн ялаас нэг удаа чөлөөлөхөөр шийдвэрлэсэн.

Гэтэл нэг удаа чөлөөлсөн гэх тус хуулийг 2015 онд “Эдийн засгийн ил тод байдлыг дэмжих тухай” хууль гэх нэрээр дахин баталсан агаад тус хуулиар бүртгэлд хамрагдаагүй, албан татвар, нийгмийн даатгалын шимтгэл төлөөгүй, хөрөнгө, орлогоо нуун дарагдуулсны улмаас хуримтлагдсан 33 их наяд төгрөгийг өршөөсөн. Гэтэл албан татвар, нийгмийн даатгалын шимтгэл төлөхгүй байх явдлыг өршөөлийн тухай хуульд хамруулах нь Монгол Улсын Үндсэн хуулийн 17 дугаар зүйлийн гуравт заасан хуулиар ногдуулсан албан татвар төлөх иргэний үндсэн үүргийг цуцлахад чиглэгдсэн хууль бус зохицуулалт юм.

Татварын өршөөлийн хуулийг хүлээн зөвшөөрлөө гэхэд хууль, журмын дагуу албан татвараа төлөөд явж байсан бусад аж ахуйн нэгжүүдийн шударга ёсны хэмжүүрийг хэрхэн хангах вэ. Нэг хэсэг нь татварын хуулийг ягштал мөрдөөд, нөгөө хэсэг нь татвар төлөхгүй байж байгаад өршөөлийн хуульд хамрагдах нь нийгмийн шударга ёс биш төдийгүй, нийтээрээ нийгмээрээ ингэх нь зөв гэж хэзээ ч хүлээн зөвшөөрөх нөхцөлгүй учраас зүй ёс гэж үзэхгүй.

Өөрөөр хэлбэл “шударга бус хууль угаас хууль биш” гэх алдарт зарчимд энэхүү татварын өршөөлийн хууль нийцэхгүй. Австралийн эрх зүйн философич, хуульч Жон Финнисийн хэлсэнчлэн шударга бус, ёсолсон

хуулиар нийгмийн харилцааг хүчээр зохицуулж болохгүй, иргэдийг хууль зүйн үүргээр бүрэн дарах үндэсгүй.[32]

2. Гадаадын хөрөнгө оруулалтын тухай хууль. Гадаадын иргэнд Монгол Улсын газар нутгийг 100 жилээр ашиглуулахыг зөвшөөрсөн "Гадаадын хөрөнгө оруулалтын тухай" хуулийг УИХ одоогоос 33 жилийн өмнө баталсан. Улмаар 2013 онд шинэчилсэн найруулга хийхдээ Монгол Улсын Үндсэн хуулийн зургадугаар зүйлийн 5-ыг зөрчиж[33] эзэмшүүлэхээр болсныг Монголчууд 2023 онд буюу саяхан мэдсэн. Монгол Улсын Үндэсний аюулгүй байдал, тусгаар тогтнолд аюул учруулсан, хүн ардын оршихуйн эх үндэс болсон газрыг гадаадын хөрөнгө оруулалт нэрийн дор эзэмшүүлэхийг зөвшөөрсөн буюу хууль зүйн техникийн агуулгын шаардлагыг хангаагүй хуульд тухайн үеийн Ерөнхийлөгч хориг тавиагүй. Үндсэн хуулийг заалтыг зөрчсөн хууль парламентаас батлагдчихаад байхад төрийн өндөр албан тушаалтан, эсвэл иргэдээс Үндсэн хуулийн цэцэд хүсэлт, мэдээлэл гаргаагүй.

3. Сонгуулийн тухай хууль. Сонгуулийг олон мандаттай, томсгосон тойргоор зохион байгуулж, жижиг намуудыг замаасаа холдуулах олон хаалт хийж өгсөн гэсэн шүүмжлэлд өртдөг уг хуулийг УИХ-аас 2005 оны арван хоёрдугаар сарын 29-нд буюу олны анхаарал сулрах баярын үеэр баталсан юм. Сонгуулийн сурталчилгаа явуулах хугацааг богиносгож, эвсэл, бие даагчдад халтай болгосон эл хуулийг Ардчилсан нам, МАХН хоёр өөртөө монополь эрх авах зорилгоор санал нэгтэйгээр баталсан.[34] Ийнхүү эрх баригчид өөрсдөө сонгогдох боломжтой гэж үзсэн тойрог, өөрийг нь сонгож магадгүй гэж үзсэн сонгогчдоо урьдчилан судалсны үндсэн дээр сонгуулийн тактик зурж, түүнийгээ хуульчилсан явдал нь сонгуулийн тэгш байх зарчимд үл нийцсэн төдийгүй, эрх зүйд захирагдах ёсны агуулгын шаардлагыг үл хангасан явдал болсон юм.

4. Ашигт малтмалын тухай хууль. 2015 онд" Ашигт малтмалын тухай" хууль батлагдсанаар Рио Тинто болон бусад гадаад, дотоодын компаниудад Монгол Улсын байгалийн баялгийг өмчлөх боломж нөхцөлийг нээж өгсөн. Тухайлбал Ашигт малтмалын тухай хуулийн 7.1 болон 7.2-т *"Хайгуулын болон ашиглалтын тусгай зөвшөөрлийг зөвхөн хуулийн этгээдэд олгоно"* хэмээн Монгол Улсын иргэнд тусгай зөвшөөрөл олгохгүй байхаар хуульчилжээ. Мөн 49.2 болон 49.3-д гадаад, дотоод

---

[32] МУИС-ХЗС "Төр эрх зүйн сэтгэлгээний онолын хөгжлийн асуудлууд" Илтгэлийн хураангуй. 34 дахь тал. УБ.,2005

[33] Монгол Улсын Үндсэн хуулийн 6.5.Төрөөс гадаадын иргэн, хуулийн этгээд, харьяалалгүй хүнд газрыг төлбөр, хугацаатайгаар болон хуульд заасан бусад болзол, журмаар ашиглуулж болно

[34]"Өдрийн сонин" 2008.5.28-ны дугаар

компаниудад тусгай зөвшөөрөл болон уурхайг худалдах эрх олгосон нь байгалийн баялгийг өмчлөх эрхийг нээсэн явдал болжээ.

51.1-д тусгай зөвшөөрлийг барьцаалах эрх олгосон нь мөн л өмчлөх эрхийг нээсэн явдал болжээ. Улмаар Рио-Тинто компани Оюутолгойн ордыг гадаадын 14 банкны барьцаанд тавьж, 7,2 тэрбум ам.доллар зээлсэн.

Түүнчлэн 52.1-д барьцаалагчид барьцааг шилжүүлэн авах эрх нээжээ. Рио-Тинто зээлээ төлөхгүй бол гадаадын 14 банк Оюу-толгойн ордыг үг дуугүй хураан авах эрхтэй болжээ. Ер нь "Ашигт малтмалын тухай хууль"-ийг 2006 оны 7 сарын 8 ны өдөр Рио Тинтогийн эрх ашигт тааруулан шинэчлэн найруулсан бөгөөд жил бүр өөрчилсөөр, тэдний эрх ашигт тааруулсаар ирсэн.

Хэрэв Үндсэн хуулийн цэцэд хүсэлт, мэдээлэл гаргаж, "Ашигт малтмалын тухай" хуулийн зарим зүйл заалтыг хүчингүй болговол, Оюу толгойн гэрээ хүчингүй болно. Үүнтэй зэрэгцээд уул уурхайн лиценз өмчлөгч УИХ-ын гишүүдийн эрх ашиг хохирно. Өмчилж буй уурхайгаа шууд төрд хураалгана. Чухам ийм эрсдэл хүлээхгүй тулд 2019 онд эрх баригч намынхан хамтарч, Үндсэн хуулийн 6,2-т "нийтийн" гэдэг үг нэмсэн юм.

5. Төсвийн тухай хууль. 2007 онд батлагдсан тус хуулийн төслийг хэлэлцэх явцад эрхэм УИХ-ын гишүүд сонгууль хаяанд ирснийг соргогоор мэдэрч, "алсын хараатай" санал оруулж баталсан билээ. Тэд бүсийн болон орон нутгийн хөгжлийг дэмжих зорилгоор тойрог бүрд 250 сая төгрөгийн "хөгжлийн хөрөнгө оруулалт"-ыг гишүүдийнхээ нэрээр дамжуулан хийх тухай шийдвэрийг улсын төсөвт тусгасан байв. Тухайн үедээ нэр бүхий гишүүд "сонгуулийн ардчилсан зарчим алдагдаж, жижиг намуудын нэр дэвшигчдэд боломж гарахгүй нь" гэж шүүмжилж байсан ч парламентын олонх нийт төсвийн хэмжээг дур мэдэн нэмж баталсан.[35]

6. Нэмэгдсэн өртгийн албан татварын тухай хууль. Дэлхийн II дайны дараа Францад татвар нуух үзэгдэл ихэссэн тул Францын төр, ард түмэн хоёр нийлж байгаад компаниудыг хянахаар 1957 онд "нэмэгдсэн өртгийн албан татвар" гэх хүчирхэг хяналтын механизмыг нэвтрүүлжээ. Иймээс олон улсад нэмэгдсэн өртгийн албан татварыг татвар биш далд эдийн засгийг хянах хяналтын механизм хэмээн нэрлэдэг.

Зарчим нь тун энгийн. Ард түмэн худалдан авалт бүрдээ нэмэгдсэн өртөг 20 хувийг мөнгөн дүн дээрээ нэмж төлөөд, жилийн эцэст худалдан авалтын талоноо барьж очоод нэмэгдэл төлсөн мөнгөө Засгийн газраасаа буцаагаад авчихдаг систем юм. Эндээс үзвэл нэмэгдсэн өртгийн албан

[35]Мөн тэнд

татвар нь хэний ч мөнгийг татварлан хураахгүй байх зарчимд үндэслэгджээ.[36]

Харин Монгол Улсын Их Хурал 1997 онд нэмэгдсэн өртгийн албан татварын хуулийг батлахдаа шууд бус татвар байхаар хуульчилсан бөгөөд тус хуульд нэмэгдсэн өртгийн албан татварын "буцаан олголт"-ын зарчмыг зохицуулж өгөөгүй юм. Улмаар 2015 онд тус хуулийг шинэчлэн найруулж батлахдаа нэмэгдсэн өртгийн албан татварын буцаан олголтыг оруулж өгсөн боловч хэрэглэгчдийг худалдаж авсан бараа бүтээгдэхүүнийхээ ердөө хоёрхон хувийг буцааж авахаар хуульчилсан нь энэ хуулийг ямар түүхий, цоорхой, ард түмний эрх ашгийг зөрчсөн хууль болохыг баталж байна.

7. Зөрчлийн тухай хууль. 2015 онд Зөрчлийн тухай хууль батлагдсанаар давхардсан тоогоор нийт 5.6 сая хүнийг торгосон байна. Монгол Улс 18 насанд хүрсэн 2.2 сая иргэнтэй. Тэгэхээр нэг иргэнд 2-3 зөрчил ногдож байна. Зөрчлийн тухай хуулиар нийт 73 мянган аж ахуйн нэгжийг торгосон буюу татвар төлж буй бүх аж ахуйн нэгжийг торгожээ. Торгуулийн дүн 173 тэрбум төгрөг болсон байна. Өөрөөр хэлбэл Монгол Улс ард иргэдээ торгодог улс болсон.

Одоо ард иргэдийн өмнө тулгамдаж буй асуудал бол зөрчлийн тухай хууль. Нэг алхаад л торгуулж байна. Хатуухан хэлбэл бид цагдаагийн хяналтан дор амьдарч байна. Гэхдээ би хууль хэрэгжүүлж буй цагдааг буруутгах гэсэнгүй. Үүнд дүгнэлт хийх хэрэгтэй. Үүнийг өөрчлөх хэрэгтэй[37] хэмээн Монгол Улсын Их Хурлын гишүүн өөрийн мэдээлэлдээ дурдсан.

8. Татварын дарангуйллыг тогтоосон хуулиуд. Монгол Улсад татварын багц хуулиас гадна 250 гаруй хуульд ямар нэгэн татвар, хураамж, шимтгэл, торгуулийг хуульчилсан байна. 2016 оны сонгуулиар татвар шинээр нэмэхгүй гэж амлаж байсан улс төрийн нам засгийн эрхийг авсныхаа дараа Татварын ерөнхий хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулж, хадгаламжийн хүүний орлогоос авах татвар, суудлын автомашинаас авах татвар, импортын тамхины татвар, шатахууны онцгой албан татвар, хувь хүний орлогын шаталсан албан татвар, нийгмийн даатгалын шимтгэл, тамхи, согтууруулах ундааны албан татвар, газар худалдаалах татвар, ашигт малтмалын лицензийн татвар гээд нийт есөн төрлийн албан татварыг шинээр нэмж байв.

9. Прокурорын тухай хууль. Монгол Улсын Үндсэн хуулийн 56.2-т заасан "Улсын ерөнхий прокурор, түүний орлогч нарыг УИХ-тай

[36]Р.Уганбаатар, Д.Лхагвасүрэн "Капиталист намын тунхаг" 28 дахь тал. УБ.,2018
[37] https://mail.ulsturch.mn/article/40454

зөвшилцөн Ерөнхийлөгч зургаан жилийн хугацаагаар томилно" гэх заалтыг (зүй нь УЕП-ийг нэг удаа улируулан томилж болно, эсвэл зургаан жилээр нэг удаа томилно гэх зэргээр тодорхой байх ёстой) Прокурорын тухай хуулийн 46.1-д тэр чигээр нь хуулж тависнаар (огт процессжуулаагүй гэсэн үг) Улсын ерөнхий прокурорыг Ерөнхийлөгчийн үзэмж, санаачилга дор, дур зоргын шинжтэйгээр 12 жилээр томилж болох улс төр, эрх зүйн зохицуулалттай болгосон.

10. Шүүгчийн эрх зүйн байдлын тухай хууль. 2012 онд батлагдсан "Шүүгчийн эрх зүйн байдлын тухай хууль"[38]-ийн 17 дугаар зүйлд УИХ-аас 2019 онд дур зоргын нэмэлт, өөрчлөлт оруулж, шүүгчийг Үндэсний аюулгүй байдлын зөвлөмжөөр бүрэн эрхийг нь түтгэлзүүлэх заалт оруулсан. Энэ нь Монгол Улсын Үндсэн хуулийн 49.1[39], 49.2[40] дахь заалтыг шууд үгүйсгэсэн төдийгүй шүүхийн хараат бус байдалд бүхэлд нь халдсан явдал болсон. Үндсэн хуулийн биелэлтэд дээд хяналт тавих эрх бүхий Үндсэн хуулийн цэц тухайн үед ямар ч хариу үйлдэл үзүүлээгүй. Ямарч албан тушаалтан, иргэний зүгээс Үндсэн хуулийн цэцэд мэдээлэл, хүсэлт гаргаагүй.

Энэ мэт хууль зүйн техникийн агуулгын тал буюу эрх зүйд захирагдах ёсыг удиртгал болгоогүй хуулиуд батлагдаж буй явдал нь хууль тогтоогчдын дур зоргын сэдэл, санаархлыг зохистой хязгаарлаж чадах эрх бүхий институтын хэрэгцээ шаардлагыг бий болгож байна. Энэ бол хууль тогтоох танхимаа хоёр танхимаар зохион байгуулсан бүгд найрамдах төрийн хэлбэр билээ. Бид бүгд найрамдах төрийн байгууллын хэлбэрээ Үндсэн хуулиар нэгэнт баталгаажуулсан. Харин одоо бүгд найрамдах төрийн байгууллынхаа сул талыг эргэн харах шаардлагатай.

Нэмж хэлэхэд хууль зүйн техникийн агуулгын тал буюу эрх зүйд захирагдах ёсыг удиртгал болгоогүй, хууль тогтоогчдын дур зоргын сэдэл санаархлын үүднээс баталсан хуулиудад дээд хяналтыг тавьж чадах тогтвор суурьшилтай төрийн байгуулал бол парламентын дээд танхим байсаар ирснийг дэлхийн түүх гэрчилнэ.

---

[38] Тус хуулийг 2021 онд хүчингүй болгосон.

[39] Шүүгч хараат бус байж, гагцхүү хуульд захирагдана.

[40] Ерөнхийлөгч, Ерөнхий сайд, Улсын Их Хурлын ба Засгийн газрын гишүүн, төр, нам, олон нийтийн бусад байгууллагын албан тушаалтан, иргэн хэн боловч шүүгчээс шүүн таслах үүргээ хэрэгжүүлэхэд хөндлөнгөөс оролцож болохгүй.

Тухайлбал эртний дорно дахины улсуудад Сенаттай ижил төстэй институт байгаагүй бол хүн төрөлхтний соёл иргэншлийн өлгий болсон Афин, Спарта, Ром, Карфагенд Сенат байсан ул мөр байна.[41]

Тодруулбал эртний Грект хууль тогтоох байгууллагаа хоёр танхимаар зохион байгуулж, Ардын хурлаас гарсан шийдвэрийг "Таван зуутын зөвлөл" гэх алсын хараа бүхий гишүүдээс бүрдсэн дээд танхимаар хянан хэлэлцүүлдэг байсан.[42]

Карфагений Сенатын эрх мэдэл болон бүрэн эрхийн хугацаа ямар байсан талаарх мэдээлэл тодорхойгүй боловч бүх нийтийн сонгуулиар томилогддог байсан баримт байна.[43]

Ромын бүгд найрамдах улсад хууль тогтоох эрх мэдэл нь эцсийн дүндээ эсрэг ашиг сонирхол бүхий хоёр тусдаа улс төрийн байгууллагад харьяалагддаг байсан. Нэг нь патрициан, нөгөө нь плейбей. Зөрчилдөөнтэй хоёр эрх мэдэл хэрэгжүүлэгчид нэг нь нөгөөгийнхөө шийдвэрийг цуцлах, хүчингүй болгох эрх мэдэлтэй байсан. Ромд тэдний оршин тогтнохыг үгүйсгэхийг оролдсон хүн галзуурсанд тооцогддог байсныг мартаж болохгүй. Энэ бол "Comitia centuriata" болон "Comitia tributia" юм. Ард иргэдийн ихэнх хувь нь патрицын эрх ашгийг дэмжсэн бол зарим хэсэг нь плебейчуудыг дэмждэг байв. Гэсэн хэдий ч эдгээр хоёр хууль тогтоох байгууллага удаан хугацааны турш хамт оршин тогтнож, Ромын бүгд найрамдах улс их амжилтад хүрсэн.

XII-XIV зууны үед Англид хоёр танхимтай сонгодог парламент язгууртан болон ард ангийн сонирхлын зөрчил дээр тулгуурлаж үүссэн агаад түүхэн хөгжлийн явцад аливаа хууль болоод шийдвэрийг хоёр танхимаар ээлжлэн хэлэлцдэг, хоёр танхим санал зөрөлдвөл ноёдын буюу Лордын танхим эцсийн шийдвэрийг гаргадаг байсан.

Америкийн Нэгдсэн Улсын хувьд 1787 онд анх байгуулагдахдаа л муж улсын ашиг сонирхлыг хууль тогтоох байгууллагад тэгш төлөөллөөр тусгах үүднээс хоёр танхимтай парламенттай байхаас өөр аргагүй болж байв.

Япон, Франц, Итали, Испани, Нидерланд зэрэг уламжлалт язгууртнуудгүй, эсвэл холбооны төрийн байгууламжгүй боловч зарим улс оронд парламентын хоёр танхим үүргээ амжилттай гүйцэтгэсээр байна. Яагаад ийм улсуудад хоёр танхим хэрэгтэй вэ гэвэл тэнд улс төрийн

---

[41] Alexander Hamilton, James Madison, and John Jay. "The Federalist papers" Introduction and Notes by Charles R.Kesler. Copyright (1961) 383 page

[42] Д.Сүхболд "Хоёр танхимтай парламент" 123-124 дахь тал. УБ.,2024

[43] Alexander Hamilton, James Madison, and John Jay. "The Federalist papers" Introduction and Notes by Charles R.Kesler. Copyright (1961) 383 page

зөвшилцөл, хэлэлцүүлэг дээр тулгуурлаж, хууль зүйн техникийн алдаагүй хуулийг батлахаас гадна парламентад нийгмийн төлөөллийг хэрхэн зохистой тусгах, төрийн эрх мэдлүүдийн хяналт, тэнцвэржилтийн асуудлыг институтийн маягаар шийдвэрлэхтэй холбоотой юм.

Ийм зохицуулалт нь зөв эсхүл буруу эсэх талаар дүгнэлтэд хүрэхийн тулд зөвхөн онолын үндэслэлд найдах бус бодит түүхэн факт, нотолгоог авч үзэх нь чухал учраас дээрх түүхэн ба орчин үеийн жишээг татсан билээ.

Дүгнэж хэлэхэд хоёр өөр сонгуулийн системээр сонгогдсон, хоёр өөр эрх ашиг илэрхийлдэг, хоёр өөр чиг үүргийг хэрэгжүүлдэг, Үндсэн хуулиар олгогдсон бүрэн эрхийн хувьд ялгаатай хууль тогтоох хоёр танхим нь бие биентэйгээ хуйвалдаан зохион байгуулах ямар ч боломжгүй билээ.

VII.Дүгнэлт

Тус өгүүллэгийн зорилго нь хууль тогтоогчдын баталсан аливаа хууль, тогтоомж хууль зүйн техникийн агуулгын ба хэлбэрийн шаардлагад бүрэн нийцэж байх ёстой талаар өгүүлэх явдал байлаа. Өгүүллэгийн зорилго биелсэн бөгөөд үүнийг дараах байдлаар дүгнэж хэлье. Үүнд нэгт, парламентаас аливаа хуулийг батлахдаа хууль зүйн техникийн агуулгын болон хэлбэрийн шаардлагыг хангахгүй баталвал улс орон хуулиар түрий барьсан эрх баригчдын дарангуйлалд унаж болохыг нэрт сэтгэгч Ч.Бекарриа, Ф.Бастиа нар өөрсдийн бичсэн зохиол бүтээлээрээ дамжуулж анхааруулсан байна. Тухайлбал хуулийг хүн бүрд ойлгомжгүй, бүрхэг байлгах нь эрх баригчдад ашигтай агаад тэднийг урт удаан засаглалаа тогтоон барихад тустай.

Хоёрт, хууль зүйн техникийн агуулгын болон хэлбэрийн шаардлага гэдэг нь хууль тогтоогчдын баталсан хуульд сохроор захирагдах уу, эрх зүйн үнэт зүйл, зарчмыг удирдлага болгосон эрх зүйд захирагдах уу гэдэг асуултад бүхэлдээ нь хариулахад чиглэгдсэн гэж хэлж болохоор юм.

Гуравт, парламентын ажлын албыг чанаржуулах, мэргэжлийн байнгын хороодын үйл ажиллагааг сайжруулах, иргэний нийгмийн байгууллагын оролцоог нэмэгдүүлэх, мэдээлийн ил тод байдлыг хөгжүүлэх зэргээр хууль зүйн техникийн хэлбэрийн шаардлагыг хангах боломжтой. Харин хууль зүйн техникийн агуулгын шаардлагыг хангах бололцоо хомс байна. Үүнийг гагцхүү төрийн хяналтын институцээр дамжуулж хэрэгжүүлэх явдал үр дүнтэй байна.

Дөрөвт, Ф.Бастиагийн хэлсэнчлэн хуулийг луйврын багаж хэрэгсэл болгон нийгэмд хэрэгжүүлэхээс илүү бусармаг зүйл гэж байхгүй. Тэр бусармаг зүйлийг зогсоох арга хэрэгсэл бол парламентын дээд танхим гэх

санааг дэвшүүлэв. Тодруулж хэлбэл хүн төрөлхтөн өөрсдийн гаргасан алдаа дутагдлаас хэрхэн сэргийлэх арга замыг төрийн байгуулалдаа тусгасны тод илрэл нь хууль тогтоох хоёр танхимын бүтэц, зохион байгуулалт гэдгийг энэхүү өгүүллэгээр дамжуулж хэлэхийг оролдов.

Ашигласан ном, бүтээл, эх сурвалж

I. Монгол эх сурвалж

Баярсайхан, Д. (2020). Эрх зүйн онол. Улаанбаатар.

Беккариа, Ч. (2021). Гэмт хэрэг ба ялын тухай (Г. Эрдэнэбат, Орч.). Улаанбаатар.

Бастиа, Ф. (2007). Хууль (Н. Баярбаатар, Орч.). Улаанбаатар.

Дюверже, М. (2007). Улс төрийн байгууламж, Үндсэн хуулийн эрх зүй (Франц хэлний монгол багш нарын холбоо, Орч.). Улаанбаатар.

Лүндэндорж, Н. (2020). Төрийн онол. Улаанбаатар.

Лүндэндорж, Н. (2023–2024). Хууль зүйн техник хичээлийн удиртгал лекц (Хэвлэгдээгүй сургалтын материал). МУИС, Хууль зүйн сургууль.

Лүндэндорж, Н. (2023–2024). Хууль зүйн техник хичээлийн гуравдугаар лекцийн тэмдэглэл (Хэвлэгдээгүй сургалтын материал). МУИС, Хууль зүйн сургууль.

Монтескьё, Ш. Л. (2019). Хуулийн амин сүнс (Т. Төмөрхүлэг, Орч.). Улаанбаатар.

МУИС-ХЗС. (2005). Төр, эрх зүйн сэтгэлгээний онолын хөгжлийн асуудлууд: Илтгэлийн хураангуй. Улаанбаатар.

Монгол Улсын хэрэглээний багц хуулиуд. (2023). Улаанбаатар.

Монгол хэлний тайлбар толь. (Он тодорхойгүй). Улаанбаатар.

Нарангэрэл, С. (2021). Монгол Улсын хууль зүйн нэвтэрхий толь бичиг. Улаанбаатар.

Сүхболд, Д. (2024). Хоёр танхимтай парламент. Улаанбаатар.

Лхагвасүрэн, Д., Уганбаатар, Р., & Сүхболд, Д. (2025). The Federalist Papers: АНУ-ын Үндсэн хуулийн тайлбар. Улаанбаатар.

Монгол Улсын Үндсэн хууль. (1992).

II. Гадаад эх сурвалж

Fuller, L. L. (1969). The morality of law (Rev. ed.). Yale University Press.

Hamilton, A., Madison, J., & Jay, J. (1961). The Federalist papers (C. R. Kesler, Ed.).

Raz, J. (2009). The authority of law: Essays on law and morality. Oxford University Press.

LEGAL DRAFTING TECHNIQUES, THE NORMATIVE ENFORCEMENT OF STANDARTS, AND THE BICAMERAL STRUCTURE OF THE LEGISLATURE

***Abstract*:** This article examines the necessity for all laws and legislative acts enacted by lawmakers to fully comply with the substantive and formal requirements of legal drafting techniques. It further argues that the consistent and proper application of legal techniques and standards can be institutionally safeguarded through the establishment of an upper chamber within the parliamentary structure.

Key words: legal technique, legislator, law, parliament, legislative bicameralism, content and form